

GİBTÜ İslami Araştırmalar Dergisi

GISTU Journal of Islamic Studies

مجلة الدراسات الإسلامية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gibtuislamad>

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2024 (Aralık/ December)

Ebû İshâk eş-Şîrâzî'ye Göre Fiilî Sünnet ve Delâleti

Actual Sunnah and its Evidence According to Abû Ishâq al-Shîrâzî

Şakir Deniz

Dr., Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi Temel İslam

Bilimleri Bölümü, Hadis Ana Bilim Dalı

Dr., Siirt University, Institute of Social Sciences, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Hadith, Siirt, Türkiye

msakirdeniz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9905-2016>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 16 Mayıs/ May 2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 4 Kasım/ November 2024

Yayın Tarihi/Date Published: 31 Aralık/ December 2024

Atıf / Citation: Şakir Deniz, “Ebû İshâk eş-Şîrâzî'ye Göre Fiilî Sünnet ve Delâleti”, GİBTÜ İslami Araştırmalar Dergisi, 5/2, (Aralık/ December, 2024), 36-54.

<https://doi.org/10,56477/gibtuislamad.1486699>.

Etik Beyan: Bu çalışma, *Şâfiî Usûlünde Hadis/Sünnet -Ebû İshâk eş-Şîrâzî Örneği-* başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Yayıncı / Published by: Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Öz

Hadis usulü eserlerinde *fiilî sünnet* kavramıyla ifade edilen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiilleri, fıkıh usulünde *ef'âlu'r-Resûl* kavramıyla ele alınmaktadır. Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespit edilmesi açısından kavli ve takrîrî sünnetle aynı kriterlere sahip olan *fiilî sünnet*, delâletinin tespiti açısından farklı olmaktadır. Bu farklılık ilk dönemden itibaren İslam âlimleri tarafından tartışıla gelmiştir. Bu âlimlerden biri olan Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), günümüze ulaşan ilk usulü fıkıh eserlerinden bir kısmının müellifi olması hasebiyle onun fiilî sünnetin delâletiyle ilgili görüşleri önem arz etmektedir. Konuya dair ihtilafları eserlerinde *Ef'âlu'r-Resûl* başlığı altında zikreden Şîrâzî, tercih ettiği görüşleri naklî ve akli delillerle savunmuş; karşıt görüşleri eleştirmiştir. Ona göre fiilî sünnet, delâlet açısından ibadet maksadıyla yapılan ve ibadet maksadıyla yapılmayan olmak üzere iki türdür. İbadet maksadıyla yapılan fiiller ise bir emre ittibâ, bir emrin beyanı ve ibtidâi/mücerred yani yeni bir hükmün inşası maksadıyla yapılan fiiller şeklinde üç kısma ayrılır. Bu son kısımdaki fiiller, şer'î hükmü bilinen ve şer'î hükmü bilinmeyen olmak üzere iki şekildedir. Bu itibarla fiilî sünnetin delâlet ettiği hükümler, bu kısımlara göre değişmektedir. Bu çalışmada bunlara temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şîrâzî, Sünnet, Fiilî Sünnet, Hz. Peygamber'in Fiillerinin Delâleti

Abstract

The Prophet's (s.a.s.) actions, which are expressed with the concept of actual sunnah in the works of hadith methodology, are handled with the concept of ef'âl al-Rasûl in fiqh methodology. The actual sunnah, which has the same criteria as the oral and tacrîrî sunnah in terms of determining its belonging to the Prophet, is different from them in terms of determining its evidence. This difference has been discussed by Islamic scholars since the early period. Abu Ishâq al-Shîrâzî (d. 476/1083), one of these scholars, is the author of some of the first works of usul al-fiqh that have survived to the present day, and his views on the evidence of the actual sunnah are important. Shîrâzî, who mentioned the disputes on the subject in his works under the title of 'Ef'âl al-Rasûl, defended his preferred views with narrative and rational arguments and criticized the opposing views. According to him, the Sunnah in action is of two types in terms of evidence: those that are performed for the purpose of worship and those that are not performed for the purpose of worship. The acts performed for the purpose of worship are divided into three parts: obedience to a command, the declaration of a command, or acts performed for the purpose of ibtidâi/mujarrad, that is, the construction of a new ruling. The acts in this last section are of two types: those whose rulings are known and those whose rulings are unknown. In this respect, the rulings evidenced by the sunnah in action vary according to these parts. These are touched upon in this study.

Keywords: Shîrâzî, Sunnah, Actual Sunnah, Evidence of the Prophet's Actions

Giriş

Hadis usulü ilminde *fiilî sünnet* kavramıyla ifade edilen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiilleri, ona atfedilen sünnetin bir kısmı olarak zikredilirken fıkıh usulü alanında *ef'âlu'r-Resûl* kavramıyla ele alınmıştır. Hücciyeti ve Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespit edilmesi açısından kavli ve takrîrî sünnetle aynı kriterlere sahip olan *fiilî sünnet*, delâlet açısından onlardan farklı olmaktadır. Bu bağlamda fiili sünnetin delâletinin tespiti, hadisin doğru anlaşılması ve yorumlanması hususunda önemli bir meseledir. Zira Sünnet, ya Kur'ân'ın hükümlerinin aynısını ihtiva eder ya da Kur'ân'da yer alan bazı hükümleri nesh, tahsîs ve takyîd eder. Diğer bir ihtimal ise Kur'ân'a ek yeni hükümler koyar. Fiilî sünnet de sünnetin bir kısmı olduğuna göre dînî hükümlerin bilinmesi ve tespit edilmesinde büyük bir öneme sahiptir.

İlk dönemlerden itibaren İslam âlimleri tarafından tartışıla gelen fiili sünnet ve delâleti¹ konusunu ele alan Ebu İshâk eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) görüşleri, bu konuya katkı olması açısından önem arz etmektedir. Fiili sünnete dair görüşlerini *Ef'âlu'r-Resûl* başlığı altında zikreden Şîrâzî, tercih ettiği görüşleri nakli ve aklî delillerle savunmuş; karşıt görüşleri eleştirmiştir. Bu çalışmada Şîrâzî'nin fiilî sünnet ve delâleti ile ilgili görüşleri incelenecektir. Konuya geçmeden önce kendisine ve ilmi kişiliğine kısaca değinmede fayda mülâhaza ediyoruz.

Tam adı Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî el- Fîrûzâbâdî olan Şîrâzî, Hicrî 393 yılında Şîrâz'ın Fîrûzâbâd beldesinde doğmuştur.² İlk eğitimini

¹ Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar: Nurullah Agitoğlu, "el-Mahsûl Adli Eseri Çerçevesinde Şâfiî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/17 (Şubat 2017), 51-62; Muhammed Abdulkadir Arûsî, *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâm* (Cidde: Dâru'l-Müctema' li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1991); Muhammed Süleyman Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmî's-şer'iyye*. 2 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003); Muhammed Avvâme, *Hucciyetu ef'âli Rasûlillâh usûliyyen ve hadisyyen ve fihi İsmetuhû mine'l-hata' ve'l-hatîe* (Cidde: Daru'l-Minhâc, 2. Basım, 1434/2013); Dursun Aygün, "Hz. Peygamberin Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri" *Diyanet İlmî Dergi* 32/3 (1996), 107-128; Ali Bakkal, "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar I* (2017), 39-57; Ahmet Batur, Şevkânî'nin İrşâdü'l-Fuhûl Adlı Eserinde Ef'âlu'r-Rasûl "Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Muhammed Furkan Taha Demirbaş - Mehmet Özşenel, "Hz. Peygamber'in Fiillerinin Hükme Tesiri Meselesine Aliyyü'l-Kârî'nin Yaklaşımı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 39 (2022), 195-226; Abdulvasif Eraslan, "Mu'tezile'ye Göre Hz. Peygamber'in Fiillerinin Bağlayıcılığı", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi / journal of ilahiyat researches* 53 (Haziran / June 2020/1), 163-185; Nejla Hacıoğlu, "Cassâs'a Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Tokat İlmîyat Dergisi* 2/2 (2014), 165-189; Abdullah Kahraman, "Caferî Usûlcü Tûsî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası* 1/3 (Mart 2005), 11-28; Ridvan Kalaç, "Hz. Peygamber'in Fiillerinin Teşriî Değeri -Bedruddin el-Makdisî Örneği-", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2020), 215-229; İbrahim Özdemir, *Nebevi Fiil ve Terklerin Teşriî Değeri* (Ankara: İlayât, 2016); Davut Tekin, "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri: Hüseyin b. Ali b. Muhammed es Saymerî Örneği", *Van İlahiyat Dergisi* 10/19 (Aralık 2023), 9-21; İsmail Hakkı Ünal, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (1997), 191-199.

² Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1402/1972), 18/452-464; Ebû Nasr Abdulvehhab b. Ali b. Abdulkâfî es-Sübkî, *Tabakâtu's-şâfiîyyeti'l-kübrâ*, thk. Abdulfetah Muhammed el-Halevi ve Mahmut Muhammed et-Tanâhî (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1992), 4/215-255; İbn Kesîr, *Tabakâtu's-şâfiîyye*, 1/430-443; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdül-Muhsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 1417/1997), 16/86-88; Heytû, *el-İmâmu's-Şîrâzî: Hayatuhu ve ârauhu'l-usûliyye*, 45; Zekeriyâ Abdurrezzak el-Mısırî. *el-İmâmu's-Şîrâzî beyne'l-İlmi ve'l-Amel ve'l-Mu'tekad ve's-Sulûk* (Beyrût: Muessetü'r-Risâle, 1413/1992), 7; Bilal Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/184-186.

Fîrûzâbâd'da, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer eş-Şîrâzî'den (ö. ?) almıştır.³ Burada belli bir seviyeye geldikten sonra, hicrî 410 yılında 17 yaşında iken Şîrâz'a gitmiştir. Şîrâz'da ilk olarak Ebû Abdillâh el-Celâb'tan (ö. ?) fıkıh dersleri alan Şîrâzî, ayrıca birçok ulemanın ders halkasına da katılmıştır.⁴ Daha sonra ilim öğrenmek için Basra'ya gitmiş ve bir süre Basra'da kalıp buradaki fakihlerden de dersler almıştır. Basra'daki eğitiminden sonra hicrî 415 yılında 22 yaşında iken Bağdat'a gitmiş ve burada Ebu't-Tayyîb et-Taberî (ö. 450/1058) ve diğer birçok hocadan hadis, fıkıh, usul, münazara ve hilâf ilimleri gibi ilimler öğrenmiştir.⁵ Hayatının son demlerine kadar Nizâmîyye Medresesi'nde dersler veren Şîrâzî, 476/1083 tarihinde Bağdat'ta vefât etmiştir.⁶

Fıkıh, kelâm ve sünnet ilimlerinde büyük bir âlim olan Şîrâzî, hitabet ve münazarada da son derece başarılı olmuştur. Ders okutmak ve talebe yetiştirmek hususunda çok gayret eden Şîrâzî, mala ve paraya düşkün olmayıp, kanaatkâr bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca Nizâmülmülk'e (ö. 485/1092) yakın olmasına rağmen, onun iltifat ve ikramlarına rağbet göstermemiştir.⁷ İlmî açıdan büyük bir mevkiye sahip olan Şîrâzî, kendi zamanındaki Şâfiî mezhebinin imam ve önde gelen âlimlerinden- dir. Öyle ki onun hakkında "İmam Şâfiî onu görmüş olsaydı, onunla iftihar ederdi" şeklinde övgüler aktarılmıştır.⁸

Şîrâzî'nin sünnet bilgisine ve hadis kaynaklarına vakıf olması hakkında herhangi bir şüphe zikredilmemiştir. Zira usul ve furû' ilimlerinde bu derece ilerlemek, şer'î delillerin ikinci kaynağı olan sünneti de iyi derecede bilmeye bağlıdır. Nitekim kaynaklara bakıldığında Şîrâzî, Bağdat'ta hadis şeyhi olan Ebû Ali b. Şâzân (ö. 420/1029), Ebû Bekir b. el-Berkânî (ö. 425/1033) ve Ebu't-Tayyip et-Taberî gibi muhaddisler hadis sema etmiştir.⁹ Kaynaklarda onun yanında tahsîl gören çok sayıda büyük hadis âlimleri zikredilir. Bazıları şunlardır: Hatîb el-Bağdadî (ö. 463/1071), Ebu'l-Velîd el-Bâcî (ö. 494/1081), Ebu'l-Bedr el-Kerhî (ö. 532/1137), Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr el-Humeydî (ö. ?), İsmail b. es-Semerkindî (ö. ?), Ebu'l-Hasan b. Abdisselâm (ö. ?) ve Ahmed b. Nasr b. Himmân el-Hemezânî (ö. ?).

Şîrâzî hadis, fıkıh, fıkıh usulü, münazara, hilâf, kelâm, tabakât, tanım ve ahla- ka dair alanlarda birçok eser telif etmiştir. Bu eserlerin birçoğu günümüze ulaşır- ken bir kısmı ise ulaşmamıştır. Şîrâzî'ye nisbet edilen bazı eserler şunlardır:¹⁰ *Mu- lehhas fi'l-hadîs*,¹¹ *et-Tenbîh fî fikhi's-Şâfiî*, *el-Mühehezzeb fî fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*,

³ Zehebî, *Siyer*, 18/453; Sübkî, *Tabakât*, 4/217; İbn Kesîr, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, 1/436; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 16/86-87.

⁴ Sübkî, *Tabakât*, 4/217.

⁵ Zehebî, *Siyer*, 18/353; Sübkî, *Tabakât*, 4/217-219.

⁶ Zehebî, *Siyer*, 18/353; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 16/88.

⁷ Abdu'l-Mecîd et-Turkî, *Mukaddime Şerhu'l-Luma'* (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008), 1/45.

⁸ Zehebî, *Siyer*, 18/459-460.

⁹ Zehebî, *Siyer*, 18/453; Sübkî, *Tabakât*, 4/218; İbn Kesîr, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, 1/430.

¹⁰ Mısırî, *el-İmâmu's-Şîrâzî*, 133-155.

¹¹ Hadise dair bu eser hakkında klasik kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamadı. Ancak Şîrâzî'nin, *Şerhu'l-Luma'*ı tahkik eden Abdulmecîd et-Turkî ilgili eserin mukaddimesinde *Mulehhas fi'l-hadîs* isimli eseri

et-Tebşıra fî usulî'l-fıkh,¹² *el-Luma' fî usulî'l-fıkh*,¹³ *Şerhu'l-luma'*,¹⁴ *el-Mulehhas fî'l-cedel*,¹⁵ *el-Ma'ûne fî'l-cedel en-Nuket fî'l-mesâilî'l-muhtelefi fihâ beyne's-Şâfiyyî'l-muttalibiyî'l-hâşimiyî'l-kuraşî ve beyne Ebî Hanîfe, Nuketu'l-mesâil el-mehzuf minhâ ûyûnî'l-delâil, el-İşâre ilâ mezhebi ehli'l-hakk, Akıdetu'l-selef, Tabakâtu'l-Fukahâ, Kitâbu'l-hudûd ve en-Nushu ehli'l-ilm.*

1. Fiilî Sünnet

Sözlük anlamı itibarıyla “sünnet”; yol, usul, âdet, iyi ve kötü gidişat gibi manalara gelmektedir.¹⁶ İslam âlimleri farklı bakış açılarıyla sünnet kavramını tanımlamışlardır. Sünnetin en geniş tanımı muhaddisler tarafından yapılmıştır. Nitekim muhaddisler, Hz. Peygamber'e -ister peygamberlikten önce ister sonra farkektmeksiniz- nisbet edilen söz, fiil, takrir, ahlaki ve fitri vasıflar olarak tanımlarlar.¹⁷ Onların bu tanımı, Hz. Peygamber'i üsve-i hasene ve tâbi olma açısından bir hidayet rehberi olarak kabul etmelerinden kaynaklanır. Bundan dolayı onlar, Hz. Peygamber'le ilgili her şeyi, yani ister peygamberlikten önce ister sonra; İster şeriatla alakalı ister gündelik hayata ilişkin olsun istinasız ona nisbet edilen söz, fiil, takrîrleri ile fitrî ve ahlakî vasıflarının tamamını söz konusu etmişlerdir.¹⁸ Bu tanım üzerinden usulcüler ise hadisçilere nazaran daha dar bir çerçeve çizmişlerdir. Zira onlara göre sünnet kavramı, Hz. Peygamber'e nisbet edilen söz, fiil ve takrîrler için kullanılır.¹⁹ Onların bu kullanımı, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini hüküm içeren ve hükmü onaylayan, dinin delillerinden bir delil ve dini hükümlerin asıllarından bir asıl olarak kabul etmelerinden kaynaklanır.²⁰

Şîrâzî'ye nisbet etmektedir. Zikrettiği bu kitabın Paris'teki Vataniyye Kütüphanesi'nin 1395 sayılı rakamda diğer kitaplarla birlikte 19-21 sayfa aralığından üç sayfalık bir el yazması bulunduğunu aktarır. (Türkî, *Mukaddime Şerhu'l-Luma'*, 1/56)

¹² Fıkıh usûlüne dair bu eserde Şîrâzî, hadis usûlü ile ilgili ihtilafları ve kendisine ait ilgili görüşleri “*Mesâilü'l-Efâl*” (Şîrâzî, *Tebşıra*, 240) ve “*Mesâilü'l-Ahbâr*” (Şîrâzî, *Tebşıra*, 289) altında ele almaktadır. “*Mesâilü'l-Efâl*” bölümünde toplam 4 meseleyi ele alırken, “*Mesâilü'l-Ahbâr*” bölümünde ise toplam 27 meseleyi incelemektedir. Ayrıca tahsîs, nesih, teâruz ve tercih sebepleri gibi hadis gibi diğer alanlarında ilgilendiren konulara da değinmektedir. (Şîrâzî, *Tebşıra*, 240-289)

¹³ Şîrâzî bu eserinde de “*Efâlu'r-Resûl*” (Şîrâzî, *el-Lume'*, 187) ve “*Ahbâr*” (Şîrâzî, *el-Lume'*, 193) başlıkları altında hadis usûlü ve anlama konularıyla ilgili ihtilafları ve görüşlerini zikretmektedir. Bunun yanında sünnette tahsîs, nesih, teâruz ve tercih sebepleri gibi hadis alanını ilgilendiren konuları da özet bir şekilde incelemektedir.

¹⁴ Şîrâzî, *el-Lume'* de haber ve sünnetle ilgili yer verdiği meseleleri, bu eserde detaylı bir şekilde ele almaktadır.

¹⁵ Şîrâzî bu eserde sünnetin kavfî, fillî, Takrîrî ve sükutî olmak üzere dört kısma ayırır ve bunlarla istidlal etme usûlüyle ilgili tartışma ve bu tartışmalara yapılan itirazları verir. Özellikle sünnetin reddedilmesine ilişkin tartışmaları, isnad tenkidi ve sünnet metninin yorumuna dair mezhepler arasındaki farklı görüşleri değerlendirmeye çalışır. (Şîrâzî, *el-Mulehhas*, 1/236-448)

¹⁶ İbn Manzûr Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânu'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır), 13/224-225; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV yayınları, 2018), 367.

¹⁷ Tâhir b. Salih el-Cezâiri, *Tevcîhu'n-nazar ilâ usûlî'l-eser*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Beyrût: Mektebetü'l-Metbû'âtü'l-İslamiyye, 1995), 1/40; Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünnetü kable't-tedvîn (Sünnetin Tesbiti)*, çev. Mehmet Aydemir (İstanbul: Yeni Akademik Yayınları, 2005), 35; Nurettin İtr *Usûlu'l-cerh ve't-ta'dîl ve ilmu'r-ricâl* (Dimaşk: Dâru'l-Yemâme, 1422/2001), 28.

¹⁸ Mustafa es-Sibâ'î, *es-Sünnet ve mekânetuha fî teşrî'i'l-İslâmî* (el-Mektebetü'l-İslâmî Dâru'l-Verrâk), 67.

¹⁹ Muhammed b. Bahâdir b. Abdillâh ez-Zerkeşî eş-Şâfi'î, *el-Bahri'l-muhîr fî usûlî'l-fıkh*, thk. Abdulkadir Abdullâh el-Ânî (Kuveyt: Dâru's-Safve, 1413/1992), 4/164.

²⁰ Sibâ'î, *es-Sünnet ve mekânetuha*, 67.

Şîrâzî, “sünnet” kelimesinin sözlükte hem iyi hem de kötü yol anlamında kullanıldığını belirtmiştir.²¹ *Kitâbu'l-hudûd* isimli eserinde “*sünnetin hakikatı*” maddesi altında “*takip edilmesi gereken yol*” şeklinde tarif etmektedir.²² Usul ile ilgili eserlerinde ise sünnetin tanımına yer vermez. Ancak istidlâl açısından sünneti, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrleri için kullanır. Aynı zamanda usulcüler gibi Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrîrlerini, hüküm içeren ve hükmü onaylayan dinin delillerinden bir delil ve dînî hükümlerin asıllarından bir asıl olarak kabul etmektedir.²³

Fiilî sünnet (ef’âlu’r-Resûl), “Kur’ân’ı Kerim dışında Hz. Peygamber’den sadır olan, sahâbe tarafından görülüp nakledilen davranışlar” şeklinde tarif edilmiştir.²⁴ Hz. Peygamber’in fiillerini eserlerinde²⁵ “Ef’âlu’r-Resûl” başlığı altında müstakil bir şekilde ele alan Şîrâzî, konuyla ilgili herhangi bir tanıma yer vermemektedir. Ancak onun fiili sünneti ele alışından anlaşıldığı kadarıyla, yukarıda verilen tanıma paralel bir tarifi kabul ettiği söylenebilir. Çünkü verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere ona göre fiilî sünnet Hz. Peygamber’in sözleri dışında yaptıklarıdır.

Şîrâzî, sünneti aslî deliler arasında Kur’ân’dan sonra ikinci kaynak olarak zikreder. Nitekim fıkıh usulü ile ilgili eserlerinde şer’î delillerden bahsederken, Allah ve Resûl’ünün hitabının beyanını Kur’ân’la aynı bölüm içerisinde ele alır. Zira ona göre Kur’ân ve Resûl’ünün hitabı bütün şer’î delillerde aslî kaynaklardandır.²⁶

2. Fiilî Sünnetin Delâleti

İslâm âlimleri delalet açısından fiilî sünneti farklı şekillerde kategorize etmişlerdir.²⁷ Şîrâzî de onlar gibi fiilî sünneti delâlet açısından farklı kısımlarda mütâlaa

²¹ Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, thk. Abdülmecid et-Turkî (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988-1408), 1/287.

²² Şîrâzî, *Kitâbu'l-Hudûd*, thk. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim el-Uveyd (Riyâd: Dâru'l-Rekâiz, 1442-2021), 360.

²³ Şîrâzî, el-Mulahhas fi'l-cedel fi usulî'l-fıkh, thk. Muhammed Yusûf Ahned Cân Niyâzî (Mekke: Cami'etu'l-Kurâ, Kuliyyetu's-Şer'iyye ve Dirasatu'l-İslamiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1407), 1/37.

²⁴ Accâc, *es-Sünne kable't-tedvîn*, 36.

²⁵ Şîrâzî, *Tebisira*, 240; a.mlf, *el-Lume'*, 187; a.mlf, *Şerhu'l-Lume'*, 1/545.

²⁶ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lume'*, 1/162-163.

²⁷ Bk. “*Hanefî usulcülerden Cessâs (ö. 340/952), Hz. Peygamber’in fiillerini şer’î açıdan mübâh, müstahâb, vâcib olarak üçlü taksime ayırmış, Debbûsî (ö. 430/1039), buna zelleyi de eklemiş, Pezdevî (ö. 482/1089) de zelle yerine farzı bu taksime eklemiştir. Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) de Hz. Peygamber’in fiillerini, kendisinde yaratılıştan kaynaklı, Hz. Peygamber’e has olan ve bunların dışında beyan olan ve olmayan şeklinde, beyan olan kısmı da sıfatı bilinen ve sıfatı bilinmeyen şeklinde taksim etmiştir. Hanbelîlerden Ferrâ (ö.458/1066) ef’âlu’r-rasûlü, kurbet yoluyla olmayan ve kurbet yoluyla olan fiil olarak önce iki kısma ayırmış, sonra son kısmı beyan, bir emre uyma ve herhangi bir sebep olmaksızın meydana gelen fiiller olarak üç kısma ayırarak açıklamıştır. Hanbelîlerden de Ferrâ (ö.458/1066) ef’âlu’r-rasûlü, kurbet yoluyla olmayan, kurbet, taat ve ibadet yoluyla olan fiil olarak önce iki kısma ayırmış ondan sonrada son kısmı beyan, bir emre uyma (imtisâl) ve herhangi bir sebep olmaksızın meydana gelen fiiller olarak üç kısma ayırarak açıklamıştır. Şâfiîlerden Zerkeşî (ö. 794/1392) de Hz. Peygamber’in fiillerini, beşerî hareketler, ibadetle ilgisi olmayıp yaratılış gereği olan, demamda dolayı teşrî’ olma ihtimali olan, Hz. Peygamber’e has olan, vahyi beklemeden sebebiyle sadır olan fiil, başkasına ceza olsun diye yapılan fiil, iyilik olsun diye yapılan fiil ve bahsi geçen kayıtlardan hali olan fiil olmak üzere sekiz kısma ayırmıştır. En detaylı taksimi yapan Şevkânî (ö. 1250/1834) ise ef’âlu’r-rasûlü, Hz. Peygamber’den sadır olan beşerî hareketler, ibadetle alakası olmayan fiiller, cibiliyetten (yaratılış) çıkıp teşrî’e yakın olan fiiller, Hz. Peygambere has olan fiiller, vahyi beklemeden dolayı müb-*

etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in fiilleri, istidlâl edilip edilmeme hususunda kurbiyet maksadıyla yapılan ve kurbiyet maksadı bulunmayan şekilde iki türdür.²⁸ Bundan dolayı Şîrâzî, fiilî sünnetin delâletini bu iki kısım üzerine bina etmektedir. Bunun için, "İbadet Maksadıyla Yapılmayan Fiiller" ve "İbadet Maksadıyla Yapılan Fiiller" başlıkları altında fiilî sünnetin delâleti ele alınacaktır.

2.1. İbadet Maksadıyla Yapılmayan Fiiller

Hz. Peygamber'in bir beşer olarak, ibadetle alakası olmayan ve yaratılışın gereği açık olan yeme, içme, kalkma, oturma ve uyku gibi yaptığı fiilleri, iktidâ edilip edilemeyeceği hususunda usul âlimlerinin farklı görüşler serdetmesine sebep olmuştur. Cumhura göre, bu fiillerde iktidâ/imtisâl söz konusu olmayıp sadece ibâhaya delâlet vardır.²⁹ Ancak bazı muhaddislere göre bu tür davranışlarda Hz. Peygamber'e tabi olmak mendûbtur. Gerekçe olarak da İbn Ömer'in (ö. 73/693), Hz. Peygamber'den sadır olan bu tür fiilleri araştırıp onlara uymasını gösterirler.³⁰

Şîrâzî uyumak, yemek, yürümek, giymek, durmak, oturmak gibi yapılan fiilleri bu kısım için örnek vermektedir. Ona göre bu tür fiiller, Allah'a yakınlaşma maksadıyla yapılmadığı için ibâhaya delâlet etmektedir.³¹ Dolayısıyla o, bu tür fiillerin ümmet tarafından yapılmasını câiz görmektedir. Zira Hz. Peygamber, meşrû olmayan fiilleri yapmaz.³² Bunlardan hareketle Şîrâzî'ye göre yaratılış gereği beşer kaynaklı olarak Hz. Peygamber'in yaptığı fiiller, ibâhaya delâlet etmekte ve yapılması câiz olmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) de, bu konuda aynı anlayışa sahiptir.³³ Cüveynî (ö. 478/1085), bu fiillerde Hz. Peygamber'e imtisâlin olmayacağını ifade etmektedir.³⁴ Aynı şekilde Gazzâlî (ö. 505/1111) de "Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûbiyetine delâlet edecek bir karîne yoksa ve yapılan fiil yemek-içmek, oturmak-kalkmak, yaslanmak ve uyumak gibi gündelik hayata dairse (elaf'âlül-mu'tâde ise), kesin olarak buna hüküm taalluk etmediğini ifade etmiştir. Ayrıca

hem (belirsiz) bıraktığı fiiller, birilerine ceza olsun diye yaptığı fiiller ve zikredilen kayıtlardan mücerred (soyutlanmış) olan fiiller olmak üzere yedi kısımda ele almıştır." (Ahmet Batur, Şevkânî'nin İrşâdü'l-Fuhûl Adlı Eserinde Ef'âlu'r-Resûl (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 65-67.

²⁸ Şîrâzî, *Lume*, 187; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/545.

²⁹ Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fekîh ve'l-Mutefekkih*, thk. Âdil b. Yusûf el-Ğazâzî (Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417/1996), 1/350; Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef, *İhkâmu'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl*, thk. Abdullah Muhammed el-Cabûrî (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1409/1989), 223; İmamul-Haremeyn Ebu'l-Mu'âli Abdülmelik b. Abdullah b. Yusûf el-Cüveynî, *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Selâl b. Muhammed b. Avîde (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/181; Ebu'l-Muzaffer Mensûr b. Muhammed b. Abdulcebbar es-Sem'ânî, *Kevâtî'u'l-edille fî usûli'l-fıkıh*, Thk. Abdullah b. Hafız b. Ahmed el-Hakemî (Riyâd: Dâru's-Semî'î, 1418/1998), 2/175; Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî eş-Şâfî, *el-Bahri'l-muhîf fî usûli'l-fıkıh*, thk. Abdulkadir Abdullah el-Ânî (Kuveyt: Dâru's-safve, 1413/1992), 4/177; Muhammed İbrahim el-Hafnâvî, *Dirâsât usûliyye fî sünnet'l-Nebeviyye* (el-Mensûre: Dâru'l-Vefâ, 1412/1991), 65.

³⁰ Muhammed Süleyman el-Akşar, *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmi's-ser'iyye* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1424/2003), 1/228.

³¹ Şîrâzî, *Lume*, 187.

³² Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/545.

³³ Hatîb, *el-Fekîh ve'l-mutefekkih*, 1/349.

³⁴ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/183.

bazı muhaddislerin, Hz. Peygamber'e bütün fiillerinde benzemeyi sünnet sanmalarını da yanlış olduğunu belirtmiştir."³⁵

2.2. İbadet Maksadıyla Yapılan Fiiller

Şîrâzî, namaz, oruç, hac gibi Hz. Peygamber'in kurbiyet maksadıyla yaptığı fiilleri bu kısım için örnek verir. Ona göre bu tür fiillerin mahiyetleri, bir emre ittibâ, bir emrin beyanı veya ibtidâi/mücerred yani bir emre ittibâ veya bir emrin beyanı olmaksızın meydana gelen fiiller olmak üzere üç kısma ayrılırlar.

2.2.1. Bir Emre İttiba Mahiyetinde Olan Fiiller

Hz Peygamber'in, Allah'a itaat etmek gayesiyle yapmış olduğu eylemler ittibâ/tenfizi/temsîlî fiiller ifadeleriyle zikredilmektedir.³⁶ Âlimlere göre Hz Peygamber'in bu tür fiillerinin hükümleri, tabi olunan emrin hükmünü alır.³⁷

Şîrâzî'ye göre ise Hz. Peygamber'in ibadet maksadıyla yaptığı eylemler, bir emre uymak için yapılmış olabilir. Ona göre bu maksatla yapılan fiillerin hükmü, tabi olunan emrin gereği olarak değerlendirilir. Yani tabi olunan emrin ne maksatla yapıldığına bakılır, emir vâcib ise fiilin de vâcib olduğuna, emir mendûbsa fiilin de mendûb olduğuna hükmedilir. Kısacası Hz. Peygamber'in fiili, uyduğu emrin hükmü neyse o emrin hükmünü alır.³⁸

2.2.2. Bir Emrin Beyanı Mahiyetinde Olan Fiiller

Hz. Peygamber'in kurbiyet maksadıyla yaptığı eylemleri, herhangi bir konuyu açıklamak mahiyetinde iseler, beyan ettikleri konunun (mübeyyen) hükmüne tabi olurlar. Usul âlimlerine göre bu şekildeki fiiller, tartışmasız olarak dinî konularda delildirler.³⁹

Şîrâzî, Hz. Peygamber'in ibadet maksadıyla ve bir şeyin beyanı için yaptığı fiillerin mübeyyenin hükmünü aldığı kanaatindedir. Şöyle ki Hz. Peygamber'in fiiliyle açıklanan emir vâcib ise fiil de vâcib; mubah ise fiil de mubah hükmünü alır. Bundan dolayı mücmel olarak ayetlerde geçen namaz, oruç ve hac gibi ibadetler, Hz. Peygamber'in fiilleriyle açıklandıkları için onun bu fiilleri ibadetin hükmünü almıştır.⁴⁰

2.2.3. İbtida Mahiyetinde Olan Fiiller

³⁵ Halil Kaya, "Gazzâlî'de Haber ve Hadis Kavramları", Hadis tetkikleri dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 2, (2016), 38-39.

³⁶ Aşkar, *Ef'âlü'r-Resûl*, 1/303.

³⁷ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/176; Aşkar, *Ef'âlü'r-Resûl*, 1/304.

³⁸ Şîrâzî, *Lume*, 187; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/545.

³⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, thk. Acil Câsim en-Neşemî (Kuveyt: Vezâretü'l-avkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 1414/1994), 3/231; Hatîb, *el-Fekîh ve'l-mutefekkih*, 1/350; Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl* 223; Cüveynî, *el-Burhân*, 1/183; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/176; Âmidî, *İhkâm*, 1/232; Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 4/180; Aşkar, *Ef'âlü'r-Resûl*, 1/291.

⁴⁰ Şîrâzî, *Lume*, 187; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/545.

Şîrâzî'ye göre ibtidâi/mücerred fiiller, bir emre ittibâ veya bir emrin beyanı olmaksızın Hz. Peygamber'in ibadet maksadıyla yaptığı fiillerdir.⁴¹ Yani herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın bağımsız olarak Hz. Peygamber'in yaptığı fiillerdir. Şîrâzî bu tür fiilleri, yeni bir hükmün ortaya konması için yapıldıklarını beyan eder ve şer'î hükmü bilinmeyen ile şer'î hükmü bilinen olmak üzere ikiye ayırarak ele alır.⁴²

2.2.3.1. Şer'î Hükmü Bilinmeyen İbtidâi Fiiller

Hız. Peygamber'in herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın bağımsız olarak yaptığı fiillerin şer'î hükmü bilinmediği takdirde, ibadet maksadıyla yapılan ve ibadet maksadıyla yapılmayan şekilde iki ihtimal söz konudur. Şîrâzî'nin Hz. Peygamber'in bir beşer olarak, ibadetle alakası olmayan ve yaratılıştan kaynaklanan ibtidâi fiillerinin hükmü ile ilgili görüşlerine "İbadet Maksadıyla Yapılmayan Fiilleri" kısmında zikredildiği için burada yer verilmeyecektir. İbadet maksadıyla yapılıp şer'î hükmü bilinmeyen fiiller ile ilgili bazı usul âlimleri vâcib, mendûb, mubâh veya tevakkuf edilmesi gereken durumlar şeklinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁴³ Diğer bazı usul âlimleri mubâh haricindeki diğer üç görüşü ileri sürmüşlerdir.⁴⁴

Şîrâzî ise, ibadet maksadıyla yapılan bu tür fiillerin hükmü hakkında yukarıda zikredilen ibâha dışındaki üç görüşü incelemektedir.

a. Tevakkuf Edilmesi

Hız. Peygamber'in herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın ibtidâen yaptığı fiillerin şer'î hükmü hakkında Şîrâzî'nin incelediği birinci görüş, tevakkuftur. Mâlikiler'den el-Bâkılânî (ö. 403/1013),⁴⁵ Şâfiîlerden ed-Dekkâk (ö. 392/1002),⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)⁴⁷ ve Râzî (ö. 606/1210)⁴⁸ gibi âlimlerin yanında Eş'arî âlimlerinin çoğunun da bu kanaate sahip olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹

Şîrâzî'ye göre Hz. Peygamber'in bu şekildeki fiillerinin vucûba veya nedbe delâlet ettiklerini gösteren herhangi bir delil yoksa onların hükümleri hakkında tevakkuf edilmelidir.⁵⁰

Şîrâzî, bu görüşü şu şekilde temellendirir: Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılan fiiller; vucûb, istihbâb ve ibâhaya muhtemeldir. Bütün bu ihtimaller içinde fiil bir tek şekildedir. Bu ihtimaller söz konusu olduğu için, bu ihtimallerden biri diğerine tercih edilemez. Bir delil ortaya çıkana kadar bu tür fiiller hakkında tevakkuf

⁴¹ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/545

⁴² Şîrâzî, *Lume*, 187-188.

⁴³ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/184; Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mehsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, thk. Câbir Feyyâd el-Alevâvî (Beyrût: Muessesetu'r-Risâl), 3/229-230; Âmidî, *İhkâm*, 2/233; Aşkar, *Ef'âlü'r-Resûl*, 1/322-326.

⁴⁴ Hatîb, *el-Fekîh ve'l-mutefekkih*, 1/350; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/176-178.

⁴⁵ Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 316.

⁴⁶ Râzî, *Mahsûl*, 3/230.

⁴⁷ Hatîb, *el-Fekîh ve'l-mutefekkih*, 1/350

⁴⁸ Râzî, *Mahsûl*, 3/230.

⁴⁹ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/178.

⁵⁰ Şîrâzî, *Tebssira*, 242; a.mlf, *Lume*, 187; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/546.

kuf edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında icmâa göre fiili sünnetin kabul edilmesi için, Hz. Peygamber'in maksadına itibar edilir. Zira Hz. Peygamber'in vâcib olarak yaptığını bildiğimiz bir fiili mendûb olarak yapmış olması muhtemeldir. Hz. Peygamber'in mendûp olarak yaptığını bildiğimiz bir fiili, vâcib olarak yapılması ise câiz değildir. Ayrıca Hz. Peygamber'in fiillerine riayet etmek için, onun maksadının bilinmesi gereklidir. Hz. Peygamber'in gayesi de delilsiz bilinemez. Bunun için, fiillerdeki kastı bilinene kadar onun bu tür fiilleri hakkında tevakkuf edilir/edilmelidir.⁵¹

b. Vâcib Olması

Hz. Peygamber'in herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın yaptığı fiillerinin hükmü hakkında Şîrâzî'nin incelediği ikinci görüş, vâcib olmasıdır. Şîrâzî'nin aktardığına göre İbn Süreyc (ö. 306/918), Ebû Ali b. Hayrân (ö. 310/923), Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027) ve Malikî mezhebi ile Irak âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedirler.⁵² Bu görüşe katılmayan Şîrâzî, ilgi görüşten olan âlimlerin ileri sürdüğü naklî ve aklî delillerini kaydedip eleştirmektedir.

Naklî deliller:

1. "*Ona (Resûlullah'a) tabi olun*"⁵³ ayetidir. Onlara göre bu ayette geçen emir, vucûba delâlet etmektedir. Şîrâzî'ye göre ise bu ayetteki emir, Hz. Peygamber tarafından yapılan fiilin hükmüne tabi olmaktır. Zira Hz. Peygamber'in vâcib olarak yaptığı bir fiilin, nedb olarak yapılması ona ittibâ sayılmaz. Çünkü asıl olan onun fiillerinin maksadına itibar edilmesidir. Bunun için, onun yaptığı fiilin hükmü bilinmediğinde, ona uymak mümkün olmaz. Çünkü fiiller surettir ve suretlere tabi olmak da mümkün değildir. Zira onun yaptığı bir fiili biz vucûb olarak telakki ederken, nedb olma ihtimâli de söz konusudur. Bu durumda amacımız ona tabi olmakken ona muhalefet etmiş oluruz. Bu ise câiz değildir.⁵⁴

2. "*Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar*"⁵⁵ ayetidir. Onlar, bu ayetteki emrin onun hem sözüne hem de fiiline tabi olmayı içerdiğini söylemektedirler. Zira Allah'ın "*Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür*"⁵⁶ ve "*İşleri, aralarında şura (danışma) iledir*"⁵⁷ ayetlerindeki emirde de maksat fiildir.⁵⁸ Şîrâzî, mutlak emrin sadece kavilde (sözlü ifadede) söz konusu olduğunu ve delil olmaksızın fiilde emir bulunmayacağını ileri sürerek, onların bu deliline karşı çıkmaktadır. Bunun yanında "*Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya*

⁵¹ Şîrâzî, *Tebşîra*, 243; a.mlf, *Şerhu'l-lume*; 1/546.

⁵² Şîrâzî, *Lume*; 187; a.mlf, *Şerhu'l-lume*; 1/546.

⁵³ En'âm 6/155.

⁵⁴ Şîrâzî, *Tebşîra*, 244; a.mlf, *Şerhu'l-lume*; 1/547.

⁵⁵ Nûr 24/63.

⁵⁶ Secde 32/5.

⁵⁷ Şûrâ 42/38.

⁵⁸ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*; 1/548.

*elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar*⁵⁹ ayetindeki emrinin kinaye olduğunu ve kinayenin ise, metinde en yakın geçene nispet edileceğini belirtir. Bu ayette kinayeye en yakın geçen Allah Te'âlâ'dır. Nitekim Allah "İçinizden birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar" demektedir. Bu ayette kinayenin Allah'a yönelik olması açıktır. Allah'ın emri ise söz olup fiil değildir. Ayrıca bu ayetteki emirden maksat, onun fiillerine uygun olana uymak ve muhalif olanı ise terk etmektir. Bu da fiilin sıfatının bilinmesiyle ancak mümkün olmaktadır. Fiilin sıfatı da ancak fiilin hükmünün bilinmesiyle mümkündür.⁶⁰

3. "Resûlullah (s.a.s.) namazda ayakkabısını çıkarması üzerine insanlar (sahâbe) da ayakkabılarını çıkardılar. Resûlullah niçin ayakkabılarını çıkardıklarını sorunca şöyle dediler: Ey Allah'ın elçisi! Sizin namazda ayakkabınızı çıkardığınızı görünce biz de ayakkabılarımızı çıkardık"⁶¹ hadisidir. Onlara göre sahâbenin bu tavrı, Hz. Peygamber'in fiillerine tabi olmanın vâcib olduğunu gösterir. Şîrâzî, bu hadisin haber-i vâhid olduğunu ve usul konularının tespitinde kabul edilmeyeceğini ifade eder. Ona göre sahâbe bu konuda Hz. Peygamber'in "Benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılın."⁶² sözlü emrine tabi olmuşlardır. Şöyle ki, sahâbe ayakkabı çıkartma olayını namaz içerisinde sanmış ve Hz. Peygamber'in "Benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılın." emrine tabi olup ayakkabılarını çıkartmışlardır. Yani sahâbe mücerret Hz. Peygamber'in fiili olduğu için tabi olmuşlardır. Aksine onun sözlü emrine tabi olmuşlardır.⁶³ Râzî de Şîrâzî gibi bu hadisin haber-i vâhid olduğu ve usul konularının tespitinde kabul edilmeyeceği kanısındadır.⁶⁴

4. "Ümmü Seleme (ö. 62/681) Hudeybiye senesinde Hz. Peygamber'e şunları söyledi: Kurbanını bulunduğu yerde kes ve tıraş ol, onlar da tıraş olacaklar. O bunu yaptı ve sahabeler de tabi oldular"⁶⁵ hadisidir. Onlara göre bu hadis, Hz. Peygamber'e tabi olmanın vâcib olduğuna delâlet etmektedir.⁶⁶ Şîrâzî ise, söz konusu bu hadisi konuda delil olarak kabul etmemektedir. Zira sahâbe kurban kesmede Hz. Peygamber'in "kurbanınızı kesin, tıraşınızı olun!"⁶⁷ emrine tabi olmuşlardır. Buradaki konu ise hükmü bilinmeyen fiillerle (karinesiz fiillerle) ilgilidir. Ümmü Seleme'nin bu söylemi, Hz. Peygamber'in sahâbeye "menâsikinizi benden alın!"⁶⁸

⁵⁹ Nûr 24/63.

⁶⁰ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/548-549.

⁶¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 88.

⁶² Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Kâhire: Dâru't-Ta'sîl, 2012/1433), "Ezân", 17.

⁶³ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/549.

⁶⁴ Râzî, *Mahsûl*, 3/242.

⁶⁵ Ebû Bkr b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrût: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 5/352.

⁶⁶ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/549-550.

⁶⁷ Beyhâkî, *Sünen*, 5/352.

⁶⁸ Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fu'ad Abdalbâkî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1991), "Hac", 310.

şeklindeki emrine tabi olmalarıyla ilgilidir. Dolayısıyla Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'e bu önerisi, ibtidâi/mücerred fiiline değil onun söz konusu emrine dayanmaktadır.⁶⁹

5. Sahâbe icmâıdır. Sahâbe, kadın ve erkeğin cinsel organlarının bir birine temas etmesi halinde boy abdestinin gerekip gerekmeyeceği hususunda ihtilafa düşmüşler ve ardından Hz. Peygamber'in konuyla ilgili olan mücerred fiiline tabi olmuşlardır. Şöyle ki; Hz. Âişe (ö. 58/678), "*Cinsel organlar temas ettiğinde boy abdesti vâcib olur. Ben ve Resûlullah bunu yaptığımızda boy abdesti alırdık*"⁷⁰ şeklindeki Hz. Peygamber'in fiilini nakletmiş ve sahâbe de bu konu üzerinde icmâ etmiştir. Bu icmâ, Hz. Peygamber'in yaptığı fiilin vâcib olduğunu gerektirmektedir. Şîrâzî ise buna şöyle itiraz etmektedir: Sahâbe Hz. Peygamber'in fiilini değil Hz. Âişe'nin "*Cinsel organlar temas ettiğinde boy abdesti vâcib olur*"⁷¹ şeklindeki rivâyet ettiği kavî (sözlü) hadisini delil olarak almışlardır. Ayrıca ona göre bu hadis, âhâd haber olup usulün tespitinde kaynak alınmaya elverişli değildir.⁷²

Aklî deliller:

1. Hz. Peygamber'in fiilinin hükmünün vâcib olmasının câizliği hususunda ihtilafın olmamasıdır. Onlara göre ihtiyaten onun fiili vâcib kabul edilir. Zira vâcib olduğuna emin olunmadığında terk edilir. Bu görüş sahihtir. Nitekim biri vucûba niyet eder, eğer fiil vâcibse ifa etmiş olur; eğer nedb ise o zaman vucûb hükmü düştüğü için onun yaptığı nafil olur. Örneğin: Bir kişi, namazın kendisine farz olup olmaması hususunda şüpheye düştüğünde, namaz kılar ve kılarken de ihtiyaten farzın niyetini getirirse ve sonra da farz olmadığı ortaya çıkarsa, kıldığı namaz nafille hükmünü alır; yani nafil olmuş olur. Şîrâzî'ye göre bu istidlalde çelişki bulunmaktadır. Zira kesin vâcib olmadığı halde vâcib hükmünü vermek, Allah'ın dîninde/İslâm'da hatalı/yanlış bir davranıştır. Bu, dînden olmayan bir şeyi dîne katmaktır. Bu ise câiz değildir.⁷³

2. Beyandır. Beyan, sözle olduğu gibi fiille de olmaktadır. Bundan dolayı, mücerred kavî vâcibliği ifade ettiği gibi mücerred fiilin de vâcibliği ifade etmesinin câiz olması gerekir. Bunun delili, bir şeyin bizatihi beyan olması câiz oluyorsa bizatihi kendisinin vucûbu iktiza etmesinin de câiz olması gerekir. Şîrâzî, kavîde istenilene delâlet eden bir sîga olduğu, fiilde ise istenilene delâlet eden bir sîga bulunmadığını ifade ederek bu delile karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla fiil, bir vucûba delâlet etmeyen kaviller konumunda olup vucûba hamledilemez.⁷⁴

⁶⁹ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/550.

⁷⁰ İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk, thk, Şu'ayb el-Arnâvut ve diğerleri (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1430/2009), Tahâret", 111.

⁷¹ İbn Mâce, "Tahâret", 111.

⁷² Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/551.

⁷³ Şîrâzî, *Tebsıra*, 246; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/551.

⁷⁴ Şîrâzî, *Tebsıra*, 246; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/551.

3. Hz. Peygamber'in hak ve doğru olandan başka bir şey yapmamasıdır. Bunun için onun fiillerine tabi olmak vâcibtir. Bu itibarla onun gibi yaptığımızda doğru olanı yapmış oluruz. Şîrâzî ise, bu delile şöyle itiraz etmiştir: Hz. Peygamber'in fiillerinin hem mustahab hem vâcib olma ihtimalleri bulunmaktadır. Ayrıca ittibâ, fiilden kast edilen hüküm üzerine bina edildiğinde hak ve doğru olan bir fiil yapılmış olur. Dolayısıyla fiilin hükmü bilinmediğinde ittibâ mümkün olmaz. Bundan dolayı, söz konusu fiillerde tevakkuf etmek gerekmektedir.⁷⁵

c. Nedb Olması

Hz. Peygamber'in herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın yaptığı fiillerin hükmü hususunda Şîrâzî'nin incelediği üçüncü görüş, nedb olmasıdır. Bu görüşe katılmayan Şîrâzî, bunu Şâfiî müctehidlerinden Ebû Hamîd el-Mervezî (ö. 362/973) ve Kaffâl'e (ö. 365/976) nisbet etmekte⁷⁶ ve naklî ile aklî delillerini vererek şu şekilde cevap vermektedir:

1. Naklî delilleri, Allah'ın "*Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için güzel bir örnek vardır*"⁷⁷ ayetidir. Onlara göre bu ayetteki güzel örneklik, nedb ve istihbâbı gerektirdiği için, Hz. Peygamber'in fiilleri de nedbi gerektirmektedir. Şîrâzî, bu delile şöyle cevap vermektedir: Resûlullah'ın fiillerine iktida, onun yaptığı fiillerin hükümleri üzerine bina edilir. Bu ise fiillerin suretleriyle bilinmeyip ancak fiillerin gerçekleştiği amaçlarının bilinmesiyle gerçekleşir/gerçekleşebilir. Dolayısıyla bu ayet, onların görüşlerine delil teşkil etmemektedir.⁷⁸

2. Aklî delilleri, "nedbin kesin bir hüküm olması" ilkesidir. Zira kurbet ifade eden fiillerde asgari hüküm mendûb olmasıdır. Bunun için, fiiller buna hamledilmelidir; yani mendûb kabul edilmelidir. Şîrâzî, bu delilin çelişkili olduğunu söylemektedir. Nedenini de nedbe hamledilen fiilin, vâcib olma ihtimali barındırmasına bağlamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in vücûb olarak yaptığı bir fiili, ümmetten biri mendûb olarak yaptığında söz konusu fiilin yerine getirilmesi gerçekleştiği için vücubiyyeti o kimseden kalkmış olur. Bu çelişkili ihtimallerden dolayı Hz. Peygamber'in bu şekildeki fiillerinin hükmü nedb olmaktan düşer ve tevakkuf etmek gerekli olmaktadır.⁷⁹

2.2.3.2. Şer'î Hükümü Bilinen İbtidâi Fiiller

Hz. Peygamber'in ibtidâi/mücerred olarak yaptığı sünnetlerden bir diğer kısım, şer'î hükümü bilinen fiillerdir. Bu tür fiillerin delillerle vâcib, nedb veya ibâhe maksadıyla yapıldı bilinmektedir. Bu fiillerin hükmü hakkında ihtilaf edilmiştir.⁸⁰

⁷⁵ Şîrâzî, *Tebşıra*, 246; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/552.

⁷⁶ Şîrâzî, *Tebşıra*, 242; a.mlf, *Lume*, 187; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/546.

⁷⁷ Ahzâb 33/21.

⁷⁸ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/546-547.

⁷⁹ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*, 1/547.

⁸⁰ Bu ihtilaflar şu şekilde zikredilir: (1) Hem Hz. Peygamber hem de ümmeti için bu fiillerin hükmü aynıdır. Yani Hz. Peygamber'e vâcib ise ümmetine de vâcib; mendûbsa ümmetine de mendûb veya mubâhsa ümmetine de mubâhtır. Âlimlerin çoğu bu görüşü benimsemektedir. (2) Diğer bir görüşe göre ise sadece ibadetlerde aynı kategoridedirler. (3) Bir kısım âlimlere göre ise Hz. Peygam-

Şîrâzî, bu tür fiillerin hükmünü Hz. Peygamber'in bizzat kendisine has olduğuna dair delil bulunan ve ona has olduğuna dair delil bulunmayan fiiller şeklinde iki kategoride incelemiştir.

a. Hz. Peygamber'in Kendisine Has Olduğuna Dair Delil Bulunan İbtidâi Fiiller

Hz. Peygamber'in yaptığı eylemlerin bir kısmı bizzat kendisine has olan fiiller olduğu bilinen bir hakikattir. Genel olarak âlimler, bu tür fiilleri vâcib, mendûb ve mubâh olmak üzere üç kısma ayırmışlardır.⁸¹ Şîrâzî'ye göre Hz. Peygamber'e has olduğu bilinen fiillerin hükmü, ümmeti için geçerli değildir.⁸² Gazzâlî de bu tür fiilleri ümmet için delil saymamaktadır.⁸³ Yine Şevkânî'ye (ö. 1250/1834) göre bu konuda doğru olan, Hz. Peygamber'e iktida edilmemesidir.⁸⁴

b. Hz. Peygamber'in Kendisine Bizzat Has Olduğuna Dair Delil Bulunmayan Fiiller

Âlimler, Hz. Peygamber'in kendisine has olduğuna dair delil bulunmayan fiillerle ilgili ümmetin ona tabi olup olmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Âmidî, fukahâ ve mütekelliminin çoğunun bu fiillerde Hz. Peygamber'e iktida ve teessî edilmesi hususunda ittifak ettiklerini aktarmaktadır.⁸⁵

Şîrâzî'ye göre bu şekildeki fiiller bilinen şer'î hükmüne göre ümmete vâcib olmaktadır. Yani Hz. Peygamber'in mücerred olarak yaptığı şey, vucûb maksadıyla yapılmışsa vâcib olarak yapılması; nedb olarak yapılmışsa mendûb olarak yapılması; ibâha olarak yapılmışsa mubâh olarak yapılması ümmeti bağlamaktadır.⁸⁶

Şîrâzî bu görüşünü desteklemek için, "*Muhakkak ki Allah'ın Resûlü'nde sizin için en güzel örnek vardır*"⁸⁷ ve "*Ona tabi olunuz*"⁸⁸ ayetlerini delil olarak vermektedir. Ona göre bu ayetler, Hz. Peygamber'e tabi olmayı gerekli kılar. Eserinde zikrettiği diğer bir delil de, "*Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın*"⁸⁹ ayetidir. Ona göre bu ayet Hz. Peygamber'in kendi evlatlığı olan Zeyd'in boşandığı eşiyle evlenmesi, kişinin kendi öz babasının

ber'in vâcib, mendûb ve mubâh olarak yaptıkları fiiller ümmetine vâcibtir. Bazı âlimlere göre mendûb; bazılarına göre ise mubâh; kimilerine göre de haramdır. Bir kesim âlim ise tevakkuf edilmesine yönelik görüş bildirmişlerdir. (Aşkar, *Ef'âlü'r-Resûl*, 1/319)

⁸¹ Muhammed Avvâme, *Huciiyyetu'l-ef'âli'r-Resûli'l-lillâh* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1434/2013), 60.

⁸² Şîrâzî, *el-Lume*, 144.

⁸³ Gazzâlî, *Mustesfâ*, 3/451.

⁸⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl*, thk. Ebu Hafs Sâmî b. el-Âzî (Riyâd: Dâru'l-Fâdîle, 1421/2000), 1/200.

⁸⁵ Âmidî, *İhkâm*, 1/248.

⁸⁶ Şîrâzî, *Tebsıra*, 240; a.mlf, *Şerhu'l-lume*, 1/552-553.

⁸⁷ Ahzâb 33/21.

⁸⁸ En'âm 6/155.

⁸⁹ Ahzâb 33/37.

ölümünden sonra kalan eşleriyle evlenmesi gibi haram olmadığı ve ümmetin de bu hükümde onunla müşterek olduğuna delâlettir.⁹⁰

Şîrâzî kendi görüşünü desteklemek için, şu hadisi de vermektedir: Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre "Hz. Peygamber'in kavmi evin içinde (kapalı alanda) kibleye yönelerek hacet etmeyi hoş görmüyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber de 'Onlar böyle mi yapıyorlar? Benim tuvaletimin yönünü kibleye çevirin' dedi."⁹¹ Şîrâzî, Hz. Peygamber'in bu fiiliyle, onların yanlış düşündüklerini ve evin içinde kibleye yönelerek tuvalet ihtiyaçlarını giderilmesinin câiz olduğunun onlara bildirilmesi, ona has olan fiillerin ümmet için de bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Şîrâzî, kendi görüşünü desteklemek için zikrettiği diğer bir hadis de: "Oruçlu olan kişinin eşini öpmesi durumu Ümmü Seleme'ye sorulmuş. Hz. Peygamber de Ümmü Seleme'ye "Benim böyle yaptığımı ona niye haber etmedin? demesidir."⁹² Şîrâzî'ye göre bu hadis, Hz. Peygamber için mubâh olan bir fiil, onun ümmeti için de mubâh olduğuna dair bir delildir.⁹³

Şîrâzî'ye göre Hz. Peygamber'in bizzat kendisine has olduğuna dair delil bulunmayan fiillerin hükmü ümmeti bağlar. Zira sahâbe bir meselenin hükmü ile ilgili problem vuku bulduğunda Hz. Peygamber'in fiillerine müracaat ederlerdi. Şîrâzî, sahâbenin bu uygulamasına dayandırarak bu tür fiillerin hükmünün ümmet için de geçerli olduğunu savunur.⁹⁴

Şîrâzî, bu görüşe katılmayan kişilerin iki delilini ve bu delillere verdiği cevapları şu şekilde zikretmektedir:

1. Hz. Peygamber'in yaptığı bu fiiller sadece onun için maslahat olabilir ve onun dışındakilere maslahat olmayabilir. Bu durumda bu fiil ona mahsustur. Başka bir delil olmadan onun dışındaki birine bu fiilin geçmesi câiz olmaz. Şîrâzî bu delilin daha önce zikredilen ayetlerle geçersiz olduğunu ifade eder. Zira o ayetlerde Allah ona tabi olmayı ve itaat etmeyi emreder. Bunun için Hz. Peygamber'e faydalı olan bizim için de yararlıdır. Eğer böyle olmasaydı Allah ona tabi olmayı emretmezdi.⁹⁵

2. Bir kişinin yaptığı fiilin hükmü, bir başkası için bağlayıcı olmamasıdır. Dolayısıyla bir delil yoksa Hz. Peygamber'e has olan fiil, onunla sınırlandırılmalıdır. Ümmet bu fiilde ona ortak olamaz. Şîrâzî'ye göre Hz. Peygamber'e tabi olmak vâcibtir ve hükümlerde de ümmet kendisi ile aynı konumdadır. Bunun için Şîrâzî, onların istidlâl ettikleri bu delili de geçersiz sayar.⁹⁶

⁹⁰ Şîrâzî, *Şerhu'l-lume*; 1/553.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut ve diğerleri (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1416/1995), 42/329; İbn Mâce, "Taharet", 18; Dârekutnî, *Sünen*, 161-162.

⁹² Mâlik b. Enes Ebû Abdullâh el-Medenî, *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik*, thk. Muhammed Muhammed Fu'ad Abdalbâkî (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabiyye, 1406/1985), "Sıyâm", 13.

⁹³ Şîrâzî, *Tebsıra*, 241; a.mlf, *Şerhu'l-lume*; 1/553.

⁹⁴ Şîrâzî, *Tebsıra*, 241; a.mlf, *Şerhu'l-lume*; 1/553.

⁹⁵ Şîrâzî, *Tebsıra*, 241; a.mlf, *Şerhu'l-lume*; 1/553.

⁹⁶ Şîrâzî, *Tebsıra*, 241; a.mlf, *Şerhu'l-Lume*; 1/554.

Sonuç

Şîrâzî'ye göre farklı şekillerde Hz. Peygamber'den sadır olan fiilî sünnet ya ibadet maksadıyla yapılmış ya da ibadet maksadı dışında yapılmıştır. İbadet niyetiyle yapılan fiiller, ya bir emre ittibâ/ımtisâl ya da bir emrin beyanı veya ibtidâi/yeni bir hükmün inşası maksadıyla yapılmıştır. Bu son kısmı da Şîrâzî, şer'î hükmü bilinen veya şer'î hükmü bilinmeyen fiiller şeklinde mütâlaa eder. Şer'î hükmü bilinen fiilleri, Hz. Peygamber'in kendisine bizzat has olduğuna dair delil bulunan ve kendisine bizzat has olduğuna dair delil bulunmayan fiiller şeklinde değerlendirir.

Şîrâzî'ye göre fiilî sünnetin delâlet ettiği hükümler, Hz. Peygamber'den sadır olan fiillerin şekillerine göre farklı olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in insan olmasının gereği olarak elinde olmadan veya kendi tercihiyle yaptığı fiillerin hükmü, *ibâhaya* delâlet etmektedir. İbadet maksadıyla bir emre ittibâ/ımtisâl olarak yapılan fiillerin hükmü, tabi olunan emrin hükmüne bağlıdır. Hakeza ibadet maksadıyla bir emrin beyanı yerinde yapılan fiiller, mübeyyenin hükmü olarak verilmektedir. İbadet maksadıyla yapılan ibtidâi fiillerin hükmü ile ilgili görüşü de özetle şu şekilde değerlendirilmiştir: Şer'î hükmü bilinmeyen ibtidâi fiillerin hükmü hakkında tevakkuf edilir. Şer'î hükmü bilinen fiillerde ise Hz. Peygamber'in kendisine has olduğuna dair delil bulunması durumunda ümmeti değil sadece kendisini bağlar. Ancak Hz. Peygamber'in bizzat kendisine has olduğuna dair delil bulunmaması halinde söz konusu fiil hem kendisi hem de ümmetini bağlar.

Kaynakça

- Accâc, Muhammed el-Hatîb. *Sünnetin Tesbiti (es-Sünnetü kable't-tedvîn)*. Çev. Mehmet Aydemir. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2005.
- Agitoğlu, Nurullah. "el-Mahsûl Adlı Eseri Çerçevesinde Şâfiî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı". Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/17 (Şubat 2017), 51-62.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855). *el-Musned*. Thk. Şu'ayb el-Arnâvut ve diğerleri. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1416/1995.
- Âmidî, Ali b. Muhammed el-Âmidî (ö. 631/1233). *el-İhkâm fî usulî'l-ahkâm*. Thk. Abdurrezak Affî. 4 Cilt. Riyâd: Dâru's-Samî'î, 1424/2003.
- Arûsî, Muhammed Abdulkadir. *Efalu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâm*. Cidde: Dâru'l-Müctema' li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1991.
- Aşkar, Muhammed Süleyman. *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmî's-şer'iyye*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1424/2003.
- Avvâme, Muhammed. *Hucdiyyetu ef'âli Rasûlillâh usûliyyen ve hadisiyyen ve fîhi İsmetuhû mine'l-hata' ve'l-hatîe*. Cidde: Daru'l-Minhâc, 2. Basım, 1434/2013.
- Aybakan, Bilal. "Şîrâzî, Ebû İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/184-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Aygün, Dursun. "Hz. Peygamberin Fiil ve Takrirlerinin Delil Değeri". Diyanet İlmi Dergi 32/3 (1996), 107-128.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef (ö. 474/1081). *İhkâmu'l-fusul fî ahkâmî'l-usul*. Thk. Abdullah Muhammed el-Cabûrî. Beyrût: Muesesetu'-Risâle, 1409/1989.
- Bakkal, Ali. "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme". İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar I (2017), 39-57.
- Batur, Ahmet. Şevkânî'nin İrşâdü'l-Fuhûl Adlı Eserinde Ef'âlu'r-Rasûl. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bejhakî, Ebû Bkr b. el-Huseyn b. Ali (ö.458/1066). *es-Sünenü'l-kubrâ*. Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrût: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b.İsmâil b. İbrahim (ö. 256/870). *el-Câmi'u's-sahîh*. 10 Cilt. Kâhîre: Dâru't-Ta'sîl, 2012/1433.
- Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs (ö. 370/981). *el-Fusul fî'l-usul*. Thk. Acîl Câsim en-Neşemî. Kuveyt: Vezâretü'l-Avkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1414/1994.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Mu'âli Abdumelik b. Abdullah b. Yusûf el-Cüveynî (ö. 478/1085). *el-Burhân fî usulî'l-fikh*. Thk. Selâl b. Muhammed b. Avîde. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî (ö. 385/995). *Sünen*. Thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd ve Ali Mahmûd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2001.
- Demirbaş, Muhammed Furkan Taha - Özşenel, Mehmet. "Hz. Peygamber'in Fiillerinin Hükme Tesiri Meselesine Aliyyü'l-Kârî'nin Yaklaşımı". İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi 39 (2022), 195-226.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî (ö. 275/889). *Kitâbu's-sünen*. Thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Beyrût: Muessesetu'r-Reyyân, 1419/1998.
- Eraslan, Abdulvasîf. "Mu'tezile'ye Göre Hz. Peygamber'in Fiillerinin Bağlayıcılığı". İlahiyat Tetkikleri Dergisi / journal of ilahiyat researches 53 (Haziran / June 2020/1), 163-185.
- Gazzâlî, EbûHâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1111). *el-Mustasfâ min ilmi'l-usul*. Thk. Nâci Süveyd. 2 Cilt. Beyrut: Mektbetü'l-Asriyye, 1430/2009.
- Hacıoğlu, Nejla. "Cassâs'a Göre Hz. Peygamberin Fiilleri". Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Tokat İlmiyat Dergisi 2/2 (2014), 165-189.
- Hatîb, Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071). *el-Fekîh ve'l-mutefekkih*. Thk. Âdil b. Yusûf el-Ğazâzî. 2 Cilt. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417/1996.
- Heytû, Muhammed Hasan Heyto. *el-İmam eş-Şîrâzî: Hayatuhu ve Arauhü'l-Usuliyye*, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1980.
- Itr, Nurettin. *Usulu'l-cerh ve't-ta'dîl ve ilmu'r-ricâl*. Dımaşk: Dâru'l-Yemâme, 3. Basım, 1422/2001.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr (ö. 774/1373). *el-Bidâye ve'n-nihaye*. Thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hicr, 1417/1997.
- İbn Kesîr. *Tabakâtu's-şâfiyye*. Thk. Abdu'l-Hafîz Mansûr. Beyrût: Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyye, 2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/887). *es-Sünen*. Thk, Şu'ayb el-Arnâvut ve diğeri. 3 Cilt. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1430/2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. 15 Cilt. *Lisânu'l-Arab*. Beyrût: Dâru Sâdir.

- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrazûrî (ö. 643/1245). *Ulûmu'l-hadîs*. Thk. Nurettin İtr. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1986.
- Kahraman, Abdullah. "Caferî Usûlcü Tûsî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri". Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası 1/3 (Mart 2005), 11-28.
- Kalaç, Rıdvan. "Hz. Peygamber'in Fiillerinin Teşriî Değeri -Bedruddin el-Makdisî Örneği-". Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/14 (2020), 215-229.
- Kaya, Halil. "Gazzâlî'de Haber ve Hadis Kavramları". Hadis tetkikleri dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 2, (Aralık 2016), 37-56.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh el-Medenî. *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik*. Thk. Muhammed Muhammed Fu'ad Abdalbâkî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabiyye, 1406/1985.
- Mısrî, Zekeriyâ Abdurrezzak. *el-İmâmu's-Şîrâzî beyne'l-ilmî ve'l-amel ve'l-mu'tekad ve's-sulûk* (Beyrût: Muessestu'r-Risâle, 1413/1992).
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî (ö. 261/875). *Sahîhu Müslim*. Thk. Muhammed Fu'ad Abdalbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1991.
- Özdemir, İbrahim. Nebevi Fiil ve Terklerin Teşriî Değeri. Ankara: İlâiyât, 2016.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mensûr b. Muhammed b. Abdulcebbar es-Sem'ânî (ö. 489/1096). *Kevâtî'u'l-edille fî usulî'l-fikh*. Thk. Abdullah b. Hafız b. Ahmed el-Hakemî. 5 Cilt. Riyâd: Dâru's-Semî'î, 1418/1998.
- Sıbâ'î, Mustafa es-Sıbâ'î (ö. 1964). *es-Sünnet ve mekânetuha fî teşri'î'l-İslâmî*. el-Mektebetu'l İslâmî-el-Mektebetu'l-İslâmî Dâru'l-Verrâk. t.y.
- Sübkî, Ebû Nasr Abdulvehhab b. Ali b. Abdulkafi es-Sübkî. *Tabakâtu's-şâfiyyeti'l-kübrâ*. Thk. Abdul-fetah Muhammed el-Halevi ve Mahmut Muhammed et-Tanâhî. Mısır: Dâru İhyâ'it-Kutubi'l-Arabiyye, 1992.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdillâh (ö. 1250/1834). *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-usul*. Thk. Ebu Hafs Sâmî b. el-Âzî. Riyâd: Dâru'l-Fâdîle, 1421/2000.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş- Şîrâzî (ö. 476/1083). *el-Lume' fî usulî'l-fikh*. Thk. Abdulkadir Hatîb el-Hüseynî. Beyrût: Daru'l-hadîsi'l-Kitabiyye, 1434/2013.
- Şîrâzî. *el-Mulahhas fî'l-cedel fî usulî'l-fikh*. Thk. Muhammed Yusûf Ahned Cân Niyâzî. Mekke: Cami'etu'l-Kurâ, Kuliyyetu's-Şer'iyye ve Dirasatu'l-İslamiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1407.
- Şîrâzî. *et-Tebşira fî usulî'l-fikh*. nşr. Muhammed Hasan Heytû. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Şîrâzî. *Şerhu'l-luma'*. Thk. Abdülmecid et-Turkî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988-1408.
- Tekin, Davut. "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri: Hüseyin b. Ali b. Muhammed es Saymerî Örneği". Van İlahiyat Dergisi 10/19 (Aralık 2023), 9-21.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892). *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Turkî, Abdu'l-Mecîd et-Turkî. *Mukaddime Şerhu'l-Luma'*. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri sözlüğü*. Ankara: TDV yayınları, 2. Baskı, 2018.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37 (1997), 191-199.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğeri. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1402/1972.

Zerkeşî, Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh eş-Şâfiî. *el-Bahru'l-muhît fî usulî'l-fikh*. Thk. Abdulkadir Abdullah el-Ânî. Kuveyt: Dâru's-safve, 1413/1992.